

Ochrana práv LGBTI osob v judikatuře Soudního dvora Evropské unie

Vojtěch Pospíšil

Kancelář veřejného ochránce práv, Oddělení rovného zacházení

ABSTRACT IN ORIGINAL LANGUAGE

Příspěvek se věnuje judikatuře Soudního dvora Evropské unie ve věcech ochrany práv leseb, gayů, bisexuálních, transsexuálních a intersexuálních osob. Pozornost je věnována zejména vývoji zrovnoprávnění postavení manželů a registrovaných partnerů ve věci přiznání pozůstalostních dávek. Příspěvek se dále věnuje judikatuře Soudního dvora zabývající se ochranou práv transsexuálů v souvislosti se změnou pohlaví.

KEYWORDS IN ORIGINAL LANGUAGE

Soudní dvůr Evropské unie; rovnost; diskriminace, sexuální orientace, LGBTI.

ABSTRACT

This paper deals with the case law of the Court of Justice of the European Union on protection of rights of lesbian, gay, bisexual, transsexual and intersexual people. Attention is paid to development of equalisation of marriage and registered partnership or other means of civil partnerships. The process of equalization is demonstrated on claim for bereavement allowances. This paper deals with the case law of the CJEU on protection of rights of transsexual people in connection with change of sex.

KEYWORDS

Court of Justice of the European Union; equality; discrimination; sexual orientation, LGBTI.

1 Úvod

Ústředním motivem ochrany lidských práv je ochrana člověka a jeho důstojnosti. Důstojnost člověka a její ochrana nabyla po událostech první poloviny 20. století mimořádného významu. Evropa přijala Kantovo učení o hodnotě člověka, jako lidské bytosti, která nikdy nemůže být použita jako kvantifikovatelný objekt či prostředek jednání, ale může být vždy jen účelem jednání. Vůdčí ideou lidských práv je ochrana důstojnosti člověka. Ovšem toto tvrzení není úplné. Jestliže je hodnotovým východiskem konceptu ochrany lidských práv člověk, jakožto samostatný účel, pak cílem této ochrany nemůže být pouze lidská důstojnost. V souladu s absolutním Kantovým požadavkem na neobjektifikovatelnost člověka je cílem konceptu lidských práv dosáhnout rovné ochrany důstojnosti všech osob. Jednání, které pojímá člověka jako objekt, stejně jako jednání, které rozlišuje mezi lidmi na základě vrozených vlastností, nerespektuje lidskou důstojnost a je třeba je odmítnout jako nepřijatelné. Z těchto důvodů je nezbytné, aby bylo s každým člověkem zacházeno jako

s rovným, tj. se stejnou pozorností a úctou. Přestože je každý člověk jedinečný a jednotliví lidé se mohou v mnoha vlastnostech lišit, v důstojnosti jsou si lidé vždy rovni.

Nezřídka dochází ke znevýhodnění pro sexuální orientaci, či genderovou identifikaci. Tyto otázky bývají tematizovány v rámci ochrany práv LGBTI osob. Zkratka LGBTI se skládá z počátečních písmen sdružených skupin, a to leseb, gayů, bisexuálů, transsexuálů a intersexuálů.

Zmíněné hodnoty ctí také Evropská unie, což se odráží jak v právu primárním, tak sekundárním. Na úrovni primárního práva je rovnost a zákaz diskriminace deklarována v ustanovení čl. 21 odst. 1 Listiny základních práv Evropské unie¹, podle kterého je zakázána jakákoliv diskriminace založená, mimo jiné, na pohlaví a sexuální orientaci. Dalším projevem respektu Unie k rovné důstojnosti osob je ustanovení čl. 19 Smlouvy o fungování Evropské unie (dále jen „SFEU“),² které umožňuje Radě a Evropskému parlamentu přijmout opatření k boji proti diskriminaci, mimo jiné, na základě pohlaví a sexuální orientace. Smlouva o fungování EU stanoví také povinnost států zavést a dodržovat zásadu rovného odměňování žen a mužů za rovnocennou práci.³ Odměňováním se rozumí veškeré plnění poskytované v souvislosti se zaměstnáním.⁴ Zákaz diskriminace z důvodu pohlaví a sexuální orientace nalezneme také například ve směrnici Rady 2000/78/ES, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání,⁵ směrnici Evropského parlamentu a Rady 2006/54/ES, o zavedení zásady rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti zaměstnání a povolání,⁶ nebo směrnici Rady 79/7/EHS, o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti sociálního zabezpečení.⁷

Následující příspěvek je věnován právě interpretaci zákazu diskriminace z důvodu pohlaví a sexuální orientace Soudním dvorem. Přestože je rovnost pohlaví dlouhodobě předmětem zájmu nejen právní vědy a praxe, ale i celé řady občanských iniciativ, otázka rovného zacházení s osobami, které změnily pohlaví je ve srovnání s tradičním chápáním rovnosti pohlaví poměrně nová a dosud málo řešená. Stejně tak otázka rovného zacházení bez ohledu na sexuální orientaci patří spíše k mladším, a proto je třeba věnovat pozornost aktuální judikatuře, neboť řešení nastíněných otázek se teprve utváří a dynamicky vyvíjí.

2 Manželství a registrované partnerství

V první části se budeme věnovat judikatuře Soudního dvora zaměřené na otázku postavení registrovaných partnerů a manželů z pohledu sociálního zabezpečení. Manželé jsou v oblasti sociálního zabezpečení tradičně zvyhodněni. Jedná se zejména o pozůstalostní dávky, na něž osoby nesezdané nemají nárok. Soudní dvůr tak musel řešit otázku, zda jsou instituty registrovaného partnerství a manželství srovnatelné pro účely sociálního zabezpečení. Tato otázka je součástí širší diskuse o zrovnoprávnění heterosexuálních a homosexuálních párů, respektive jejich institucionalizovaného soužití.

¹ publikována pod č. 2007/C 303/01

² Celex 11957E

³ ustanovení čl. 157 odst. 1 SFEU

⁴ ustanovení čl. 157 odst. 2 SFEU

⁵ ustanovení čl. 1 směrnice 2000/78/ES

⁶ Směrnice 2006/54/ES upravuje rovné zacházení v oblasti odměňování, sociálního zabezpečení pracovníků a přístupu k zaměstnání.

⁷ Směrnice 79/7/EHS, obdobně jako Směrnice 2006/54/ES, obsahuje pouze zákaz diskriminace z důvodu pohlaví.

C-267/06 Maruko (1. dubna 2008)

Případ Maruko se týká výplaty pozůstalostní dávky registrovanému partneru. Pan Maruko žil v registrovaném partnerství a po smrti svého partnera požádal o výplatu vdoveckého důchodu. Jeho žádost ale byla zamítnuta s tím, že vdovecký důchod je vyplácen pouze manželům. Pan Maruko proto podal proti tomuto rozhodnutí žalobu, v jejímž rámci se soud obrátil s předběžnými otázkami na Soudní dvůr.

Zesnulý partner pana Maruka byl účasten povinného oborového sociálního zaopatření organizovaného Zaopatřovací ústavem německých divadelních scén (Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen; dále jen „Ústav“). Soudní dvůr se tak nejprve zabýval otázkou, zda lze pojištění organizované Ústavem považovat za státní nebo podobný systém sociálního zabezpečení, na který se směrnice 2000/78/ES nevztahuje.⁸ Soudní dvůr v této věci dospěl k závěru, že dávky vyplácené z povinného oborového zabezpečení (zaměstnanci divadel se účastní povinně na základě kolektivní smlouvy) jsou součástí odměny za vykonanou práci, a proto se zmíněná směrnice na předložený případ vztahuje.

Soudní dvůr proto konstatoval, že směrnice zakazuje jak přímou, tak nepřímou diskriminaci v odměňování také z důvodu sexuální orientace.⁹ Pro posouzení případu je proto nezbytné se nejprve zabývat otázkou, zda je manželství a registrované partnerství srovnatelné z pohledu pozůstalostních dávek. Takové posouzení ale podle Soudního dvora náleží předkládajícímu soudu, který by měl zhodnotit vnitrostátní právní úpravu. Německá právní úprava registrovaného partnerství se postupně přizpůsobila podmínkám uplatňovaným pro manželství. V obou případech jde o formalizované soužití dvou osob, které se zavazují vzájemně o sebe pečovat a podporovat se po zbytek života. V případě, že vnitrostátní soud dospěje k závěru, že jsou zmíněné instituty z pohledu sociálního zabezpečení srovnatelné, pak musí být v rámci směrnice 2000/78/ES zacházeno s registrovanými partnery a manžely stejně.

V tomto rozhodnutí Soudní dvůr ponechává na vnitrostátním soudu otázku podobnosti a pouze se přidržuje tradičního konceptu formální rovnosti „se stejnými stejně“. Nepředkládá ale ani hlediska, která by měl vnitrostátní soud uvážit. Význam rozhodnutí ve věci Maruko spočívá především v uplatnění zákazu diskriminace z důvodu sexuální orientace na případy méně příznivého zacházení z důvodu uzavření registrovaného partnerství, tj. svazku dvou osob stejného pohlaví. Zajímavý je též výklad pojmu odměna za práci, kdy Soudní dvůr považuje za odměnu též plnění ze sociálního zabezpečení po smrti pojištěného zaměstnance.

C-147/08 Römer (10. května 2011)

Rozhodnutí ve věci Römer přímo navazuje na případ Maruko. Lze tak na něm demonstrovat vývoj náhledu Soudního dvora na otázku diskriminace registrovaných partnerů. V případě Römer se Soudní dvůr zabýval otázkou rozdílné výše starobního důchodu pro manžele a registrované partnery. Pan Römer byl jakožto zaměstnanec svobodného města Hamburk účasten doplňkového pojištění pro zaměstnance města. Při výpočtu výše důchodu byly zvýhodněny osoby žijící v manželství, které tak pobíraly vyšší důchod. Pan Römer po skončení pracovního poměru uzavřel registrované partnerství a požádal o navýšení důchodu. Pokud by uzavřel manželství, jeho důchod by byl navýšen. Zaměstnavatel, svobodné

⁸ ustanovení čl. 3 odst. 3 směrnice 2000/78/ES

⁹ ustanovení čl. 1, čl. 2 a čl. 3 odst. 1 písm. c) směrnice 2000/78/ES

město Hamburk, jeho žádost ale zamítl s poukazem na to, že zvýhodnění je poskytováno výhradně manželům.

Soudní dvůr ve svém hodnocení případu vycházel ze závěrů případu Maruko. Potvrdil tak přijatý závěr, že v případě, je-li manželství a registrované partnerství pro účely poskytování sociálních dávek srovnatelné, nesmí být s manžely a partnery zacházeno rozdílně. Srovnatelnost by měla být podle Soudního dvora posuzována na základě analýzy relevantních práv a povinností vzhledem k účelu dávky a jejich následného porovnání s právy a povinnostmi manželů.

Předkládající soud se však nově dotazoval, zda se může pan Römer dovolávat směrnice 2000/78/ES ještě předtím, než bude změněno vnitrostátní právo a zda se jí může dovolávat též proti městu Hamburk, které vystupuje jako zaměstnavatel, ale též jako veřejný orgán, tj. spolková země. Jinými slovy, předkládající soud se dotazoval, zda má směrnice 2000/78/ES přímý horizontální účinek, tj. jednotlivec se jí může domáhat též vůči jinému soukromému subjektu. Soudní dvůr se v těchto otázkách ztotožnil se závěry předchozích rozhodnutí ve věci C-314/08 Filipiak, ze dne 19. listopadu 2009, podle kterého je vnitrostátní soud povinen neaplikovat vnitrostátní úpravu, která by odporovala unijnímu právu. Jinými slovy, v případě rozporu unijního a vnitrostátního práva má aplikační přednost unijní právo a soud je proto povinen zkoumat též unijní úpravu, aby mohl zhodnotit úpravu vnitrostátní. Soudní dvůr zmínil také rozhodnutí C-250/09 a C-268/09 Georgiev, ze dne 18. listopadu 2010, podle kterého se jednotlivec může dovolávat vůči státu, pokud má přímý účinek, bez ohledu na postavení v jakém vystupuje.

Rozhodnutí ve věci Römer tak potvrdilo hlediska přijatá v rozhodnutí Maruko a deklarovalo přímý horizontální účinek směrnice 2000/78/ES a její aplikační přednost před vnitrostátním právem. Soudní dvůr tak výslovně deklaroval, že se uvedená směrnice vztahuje též na vztahy mezi jednotlivci, tj. jejichmi adresáty nejsou pouze členské státy, ale též osoby nacházející se na jejich území. Navíc zde zmínil obecnou vlastnost unijního práva, a to jeho aplikační přednost před právem vnitrostátním. Ochrana práv homosexuálů tak byla tímto rozhodnutím značně posílena, respektive bylo postaveno na jisto, že není možné zacházet rozdílně s osobami z důvodu jejich sexuální orientace.

C-267/12 Hay (12. prosince 2013)

Úprava institucionálního soužití dvou osob stejného pohlaví se napříč Unii značně liší. Registrované partnerství se v některých státech, jako například ve Francii, se více blíží manželství. Některé státy, jako například Finsko, dokonce umožňují uzavřít manželství i osobám stejného pohlaví. Francouzský případ Hay se netýká registrovaného partnerství, jakožto zvláštního institutu vyhrazeného pouze osobám stejného pohlaví, ale občanského společenství PACS (Pacte civil de solidarité), které je společenstvím dvou dospělých osob. V tomto společenství tak žijí nejen osoby stejného pohlaví, ale i lidé opačného pohlaví, kteří z různých důvodů nechtějí uzavřít manželství, ale určitým způsobem institucionalizovat své soužití.

Pan Hay požádal svého zaměstnavatele o udělení volna a prémie v souvislosti s uzavřením PACS, které zaměstnavatel na základě kolektivní smlouvy poskytoval svým zaměstnancům při uzavření manželství. Zaměstnavatel žádost pana Hay zamítl s tím, že uvedený benefit se vztahuje pouze na manželství a nikoliv PACS.

Soudní dvůr při řešení předběžných otázek vycházel ze závěrů přijatých v rozhodnutích Maruko a Römer a znovu potvrdil již zmiňovaný požadavek stejného zacházení s manžely a registrovanými partnery, zde občanskými partnery (PACS), v případě, že jsou tyto instituty podle vnitrostátního práva srovnatelné. Soudní dvůr dále dovodil, že poskytování volna a prémie spadá do oblasti odměňování, a proto lze na předložený případ aplikovat směrnici 2000/78/ES. Poté se zabýval srovnáním PACS a manželství. Partneri uzavírají PA-

CS kvůli uspořádání společného soužití a zavazují se k vzájemné pomoci a podpoře, čímž se PACS nijak neliší od manželství. Jelikož je PACS jediným právně uznávaným svazkem, který mohou gayové a lesby uzavřít, dospěl Soudní dvůr k závěru, že rozlišování z důvodu rodinného stavu je přímou diskriminací z důvodu sexuální orientace. Soudní dvůr ve věci Hay nejen potvrdil dřívější závěry, ale nově se zabýval také přímo srovnáním jednotlivých institutů, tj. manželství a PACS. Přitom dospěl k závěru, že jde o srovnatelné instituty. Ve svém rozhodnutí také nově vymezil hlediska pro porovnání registrovaného partnerství, respektive obdobných institutů (např. PACS) a manželství. Podle Soudního dvora je tak klíčová trvalost svazku a především závazek vzájemné podpory a pomoci. Jinými slovy, podstatná je kvalita mezilidského vztahu a nikoliv jeho právní forma.

3 Změna pohlaví

V následující části se budeme věnovat ochraně práv transsexuálů, tj. lidí, kteří se neidentifikují se svým fyzickým pohlavím. Soudní dvůr se ve své rozhodovací činnosti věnoval také otázce ochrany práv transsexuálních lidí. Vzhledem k tomu že evropská integrace vychází zejména z hospodářské spolupráce, není až tolik překvapivé, že se Soudní dvůr věnoval zejména otázkám nerovného zacházení z důvodu změny pohlaví v oblasti zaměstnání. Dále se budeme zabývat případy Soudního dvora, ve kterých se věnoval otázce zacházení s osobami, které změnilly své pohlaví. Zejména jde o otázku administrativního uznání změny pohlaví.

C-13/94 P. v S. (30. dubna 1996)

První případ týkající se nerovného zacházení z důvodu změny pohlaví se odehrál ve Velké Británii, jejíž netolerantní úprava, respektive absence jakékoliv právní úpravy změny pohlaví, byla opakovaně předmětem soudního řízení. Paní P. se narodila jako muž a pracovala jako manažerka místního vzdělávacího zařízení v Cornwallu. Asi rok poté co nastoupila do zaměstnání, oznámila svému nadřízenému, řediteli zařízení, že zamýšlí podstoupit operativní změnu pohlaví. Předtím, než paní P. mohla podstoupit samotnou operaci, musela prokázat, že je skutečně ženou. Krátce po oznámení zamýšlené změny pohlaví započal její „life test“, tj. období po které se paní P. chovala a oblékala jako žena a v jehož rámci podstoupila také několik drobnějších operací ke změně vzhledu. V závěru tohoto testu, tedy ještě před chirurgickou změnou pohlaví dal zaměstnavatel paní P. výpověď pro nadbytečnost, přičemž výpovědní lhůta uplynula až poté, co paní P. prodělala změnu pohlaví.

Předkládající soud se proto Soudního dvora dotázal, zda pod ochranu rovnosti pohlaví spadá též změna pohlaví a tudíž je možné v tomto případě aplikovat ustanovení směrnice o rovnosti mužů a žen v zaměstnání.¹⁰ Soudní dvůr se inspiroval rozsudkem Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) ve věci Rees v. UK¹¹ a konstatoval, že transsexualita je duševní neshoda s fyzickým pohlavím, která vede ke snaze dosáhnout sjednocení pohlavní identity. Právo na rovné zacházení bez ohledu na pohlaví je jedním ze základních lidských práv chráněných unijním právem.¹² Jednu z jeho konkretizací představuje též směrnice o rovných příležitostech pro muže a ženy v oblasti zaměstnání.¹³ Soudní

¹⁰ Dřívější směrnice Rady 76/207/EHS o zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy, pokud jde o přístup k zaměstnání, odbornému vzdělávání a postupu v zaměstnání a o pracovní podmínky byla nahrazena již zmíněnou směrnicí 2006/54/ES.

¹¹ rozsudek ESLP ze dne 17. října 1986, Rees proti Spojenému království, č. s. 9532/81

¹² viz bod 26 a 27 rozsudku Soudního dvora ze dne 15. června 1978, C-149/77, Defrenne

¹³ dřívější 76/207/EHS i současná 2006/54/ES

dvůr tak dospěl k závěru, že se směrnice nevztahuje pouze na nerovné zacházení z důvodu příslušnosti k jednomu z pohlaví, ale též z důvodu souvisejících se změnou pohlaví. Opačný výklad by podle Soudního dvora byl v rozporu s účelem směrnice a povahou chráněného práva, tj. základního lidského práva nebýt diskriminován z důvodu pohlaví.

Osobou nacházející se ve srovnatelném postavení jsou v tomto případě muži, kteří nepodstoupili změnu pohlaví. Oproti těmto lidem byla paní P. znevýhodněna právě z důvodu duševní pohlavní identifikace, neboť byla propuštěna z důvodu změny pohlaví. Soudní dvůr doslova uvádí, že tolerance takového jednání by byla jeho selháním v povinnosti chránit důstojnost a svobodu každého člověka. Propuštění zaměstnance z důvodu změny pohlaví je proto v rozporu se zákazem diskriminace z důvodu pohlaví.

Soudní dvůr ve věci P. v S. poprvé vztáhl ochranu rovného zacházení z důvodu pohlaví nejen na samotnou příslušnost k některému z pohlaví, ale též na jeho změnu. Ukázalo se tak, že smyslem a účelem výše uvedené směrnice je obsáhnout širší okruh situací, než by naznačoval pouhý textualistický výklad. Toto rozhodnutí je proto klíčové pro ochranu transsexuálů v rámci unijního práva a vzhledem k jeho přednostní aplikaci též k prosazení myšlenky rovného zacházení napříč Uníí.

C-117/01 K. B. (7. ledna 2004)

Případ K.B. se týká pozůstalostních dávek pro životního partnera. Paní K.B. pracovala pro National Health Service (veřejná zdravotní služba financována státem; dále jen „NHS“) jako zdravotní sestra. NHS poskytuje svým zaměstnancům mimořádné důchodové pojištění, ze kterého je mimo jiné vyplácen pozůstalému manželovi vdovský důchod.

Paní K.B. dlouhodobě žila s panem R., který se ale narodil jako žena, a proto byl i správními orgány registrován jako žena. Poté co prodělal chirurgickou změnu pohlaví chtěli paní K.B. a pan R. uzavřít manželství. To jim ale nebylo umožněno, neboť pan R. nemohl dosáhnout změny rodného listu a tedy ani administrativní změny pohlaví. Z pohledu správních orgánů zůstal pan R. ženou. Za této situace se paní K.B. obrátila na pojišťovnu s dotazem, zda bude mít pan R. po její smrti nárok na vdovský důchod, když spolu dlouhodobě žijí a manželství nemohou uzavřít. Pojišťovna na její dotaz odpověděla záporně, protože nárok na vdovský důchod posuzovala výhradně formálně, tzn. zkoumala pouze existenci manželství a nikoliv skutečnou formu soužití a existenci objektivních překážek uzavření manželství.

Soudní dvůr nejprve konstatoval, s odkazem na svou předchozí judikaturu,¹⁴ že pozůstalostní dávka pro partnera zaměstnance je odměnou ve smyslu ustanovení čl. 141 SFEU, neboť se jedná o finanční plnění vyplácené zaměstnavatelem v souvislosti s vykonávaným zaměstnáním. Proto je na případ nutné nahlížet též z pohledu zásady stejné odměny za rovnocennou práci pro muže a ženy a zákazu diskriminace z důvodu pohlaví v pracovní právních věcech.¹⁵

Soudní dvůr dále uvedl, že je pouze na úvaze členských států, zda poskytování některé ze sociálních dávek omezí pouze na manžele. Navíc samotná podmínka manželství není sama o sobě diskriminující z důvodu pohlaví, neboť pro přiznání pozůstalostní dávky je zcela irelevantní, zda je osobou obmyšlenou muž, nebo žena. Soudní dvůr tak dospěl

¹⁴ viz bod 25 a 26 rozsudku Soudního dvora ze dne 7. ledna 2004, C-117/01, K.B.

¹⁵ V době rozhodování se jednalo o směrnici Rady 75/117/EHS o sblížení právních předpisů členských států týkajících se uplatňování zásady stejné odměny za práci pro muže a ženy. Dnes jde o směrnici Evropského parlamentu a Rady 2006/54/ES, o zavedení zásady rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti zaměstnání a povolání.

k závěru, že omezení, které poskytuje výhodu manželům, nepředstavuje diskriminaci z důvodu pohlaví.

Nerovné zacházení v tomto případě nespočívá v nepřiznání pozůstalostní dávky, ale v možnosti splnit požadované podmínky, tj. uzavřít manželství. Osobou ve srovnatelném postavení tak není pozůstalý manžel, ale nesezdaná dvojice, respektive spolužijící partner zaměstnance NHS.

Při posuzování souladu dotčené vnitrostátní legislativy s ustanovením čl. 157 SFEU¹⁶ vycházel Soudní dvůr z judikatury ESLP, konkrétně případu Goodwin.¹⁷ Právní úprava, která neumožňuje člověku podstoupivšímu změnu pohlaví uzavřít manželství s osobou, se kterou dlouhodobě žije, je podle ESLP v rozporu s ustanovením čl. 12 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (právo uzavřít manželství).¹⁸ Soudní dvůr pak na tyto závěry navázal, když dospěl k závěru, že legislativa, která je v rozporu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a tím zároveň znemožňuje požívat některým osobám část odměny za práci (pozůstalostní dávku), je v rozporu také s ustanovením čl. 157 SFEU.¹⁹ Znevýhodnění osob, které změnily pohlaví, respektive párů, z nichž jedna osoba změnila pohlaví, tak nespočívá v neposkytnutí stejných výhod jako manželům, ale ve znemožnění přístupu ke chráněnému právu na rovné odměňování bez ohledu na pohlaví.

Rozhodnutí ve věci K. B. posunulo vnímání ochrany před nerovným zacházením z důvodu změny pohlaví. Díky tomuto rozhodnutí se zákaz nerovného zacházení vztahuje nejen na samotné nepříznivé zacházení, tj. přímé znevýhodnění, ale též na nepřímé znevýhodnění skrze související právní úpravu, která vede ke znevýhodnění transsexuálů, aniž by obsahovala kritérium změny pohlaví. Případ K. B. nezanedbatelně rozšířil dosah práva na rovné zacházení bez ohledu na pohlaví, respektive jeho změnu.

C-423/04 Richards (27. dubna 2006)

Případ Richards se týká podmínek výplaty starobního důchodu a administrativního neuznání změny pohlaví. Paní Richards podstoupila chirurgickou změnu pohlaví, avšak britské úřady jí odmítly vydat nový rodný list, ve kterém by bylo uvedeno ženské pohlaví. Z pohledu správního práva tak paní Richards zůstala mužem. Tato disproporce se projevila ve chvíli, kdy paní Richards požádala o přiznání starobního důchodu podle pravidel pro ženy, přičemž jednou z podmínek je dosažení věku 60 let. Mužům přitom právo na starobní důchod vznikalo až po dosažení věku 65 let. Z těchto důvodů byla její žádost o přiznání starobního důchodu zamítnuta jako předčasná, neboť dosáhla pouze 60 let věku.

Soudní dvůr potvrdil závěry předchozích případů a konstatoval, že členské státy mohou stanovit podmínky uznání změny pohlaví podle vlastního uvážení. Dále interpretoval závěry případu P. v S. ve světle rozhodnutí ve věci K. B., když uvedl, že zákaz diskriminace z důvodu pohlaví se vztahuje také na nepříznivé zacházení související se změnou pohlaví. Unijní právo totiž zapovídá nejen přímé znevýhodnění z důvodu změny pohlaví (P. v S.), ale též nepřímé (sekundární) znevýhodnění vyplývající ze změny pohlaví (K. B.).

¹⁶ právo na stejnou odměnu mužů a žen za srovnatelnou práci

¹⁷ rozsudek ESLP ve věci Goodwin proti Spojenému království ze dne 11. července 2002, č. s. 28957/95

¹⁸ publikována pod č. 209/1992 Sb.

¹⁹ zásada stejné odměny za srovnatelnou práci mužů a žen

Spojené království tvrdilo, že paní Richards nebyla oproti mužům, kteří nepodstoupili změnu pohlaví, nikterak znevýhodněna. Tuto obranu Soudní dvůr odmítl s tím, že osobou ve srovnatelném postavení nejsou muži, ale ženy, které nezměnily pohlaví.

Paní Richards kvůli administrativnímu neuznání změny pohlaví, nemohla požívat stejné sociální výhody, respektive se na ní nevztahovaly stejné podmínky, jako na ženy, které své pohlaví nezískaly chirurgickou operací. Paní Richards tak byla znevýhodněna z důvodu změny pohlaví. Přitom ustanovení čl. 4 odst. 1 směrnice Rady 79/7/EHS o postupném zavedení zásady rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti sociálního zabezpečení vylučuje jakoukoliv diskriminaci z důvodu pohlaví. Soudní dvůr proto dospěl k závěru, obdobně jako ve věci K. B., že vnitrostátní předpisy, které neumožňují osobám, které změnilly pohlaví, splnit nezbytné podmínky pro požívání chráněného práva,²⁰ jsou neslučitelné s unijním právem.

Judikatura Soudního dvora ve věcech ochrany práv transsexuálů tak reflektuje nejen potřebu odstranění znevýhodnění z důvodu změny pohlaví, ale též skutečnost, že transsexuálové nebývají znevýhodněni pouze explicitně z důvodu změny pohlaví, jako v případě P. v S. Tito lidé bývají stejně často znevýhodněni také nepřímo, neboť právní řád začasto nepočítá se všemi důsledky faktické změny pohlaví, a proto je pro komplexní uplatnění práv transsexuálů nezbytné, aby byli chráněni i před tímto typem znevýhodnění.

4 Ochrana intersexuálních osob

Intersexualita, obdobně jako transsexualita, není zvlášť chráněným důvodem. Současná právní úprava ale přivádí intersexuály k obdobným problémům jako transsexuály. V případě, že lékaři zvolené pohlaví neodpovídá genderové identifikaci jedince, musí podstoupit stejný proces změny pohlaví, jako transsexuál. Vzhledem k širokému pojetí ochrany pohlaví ve výše rozebírané judikatuře ve věcech změny pohlaví se domnívám, že by bylo možné aplikovat přijaté závěry obdobně na ochranu práv intersexuálních osob. Soudní dvůr prozatím žádnou takovou předběžnou otázku neobdržel, a proto lze jeho postoj pouze odhadovat.

5 Závěr

Ochrana práv LGBTI osob není okrajovou záležitostí a je nezbytné ji věnovat náležitou pozornost, neboť se jedná především o ochranu důstojnosti a práva na rovné zacházení všech osob. Vzhledem k odlišnému historickému vývoji a zejména recentní politické situaci, nelze v této otázce očekávat přílišné sblížení mezi státy Evropské unie, respektive jejich právními řády. Základní teze, že lidé mají právo na stejné zacházení bez ohledu na svou sexuální orientaci, či pohlavní identifikaci, je však univerzální a plně přenositelná mezi všemi státy světa. Přesto v jednotlivých státech panuje různá míra předsudků a přijetí jinakosti, nonkonformity. Rozhodovací činnost Soudního dvora tak napomáhá šíření idey rovnosti a rovného zacházení.

Evropská unie, jakožto mezinárodní organizace, má jen omezené pravomoci, které vykonává v rozsahu svěřeném členskými státy. Evropská unie, a tudíž ani Soudní dvůr, proto nemohou zasahovat do vnitrostátní legislativy týkající se zrovnoprávnění heterosexuálních a homosexuálních svazků. Přesto je určitá míra sjednocení jednotlivých vnitrostátních úprav nezbytná pro nerušený výkon unijním právem zaručených práv. Soudní dvůr tak

²⁰ zde právo na rovné zacházení bez ohledu na pohlaví

dospěl k závěru, že není přípustné zacházet rozdílně s registrovanými partnery a manžely, pokud jsou tyto instituty srovnatelné. Práva na rovné zacházení se jednotlivec může dovolávat nejen vůči státu, ale též vůči jiné soukromoprávní osobě. Vnitrostátní soudy jsou navíc povinny neaplikovat ustanovení, která by odporovala zásadě rovného zacházení, respektive stejné odměny za srovnatelnou práci.

Antidiskriminační legislativa, či hnutí za rovnoprávnost, se tradičně věnuje rovnosti pohlaví. Boj za rovnost mezi muži a ženami patří spolu se zápasem o odstranění rasové diskriminace k těm nejstarším. Přestože bylo v této věci dosaženo nemalých úspěchů, rozdílné zacházení s muži a ženami je stále každodenní realitou.²¹ Zákaz rozdílného zacházení z důvodů pohlaví se ale neomezuje pouze na příslušnost k jednomu, či druhému pohlaví. Princip rovnosti pohlaví se vzhledem ke svému významnému postavení v rámci chráněných lidských práv ani nemůže omezovat na takto úzký okruh případů. Soudní dvůr proto dospěl k závěru, že zákaz rozdílného zacházení z důvodu pohlaví se vztahuje též na rozdílné zacházení motivované změnou pohlaví. Ustanovení vnitrostátního práva, která znemožňují přístup transsexuálů k některému z chráněných práv, například na rovné odměňování, proto Soudní dvůr považuje za neslučitelná s unijním právem.

Poměrně široký výklad pojmu „pohlaví“ v judikatuře Soudního dvora ve věcech ochrany práv transsexuálů navíc nasvědčuje tomu, že stejné ochrany, tj. skrze zákaz rozlišování z důvodu pohlaví, by se mohlo dostat též intersexuálním osobám.

Přestože zákonodárce není unijním právem nikterak vázán v otázkách úpravy institutu registrovaného partnerství, či obdobného, stejně jako v případě podmínek uznání změny pohlaví, jeho uvážení nemůže být bezbřehé a musí zacházet se všemi občany se stejnou pozorností a úctou.

Contact – e-mail

vojtech.pospisil@ochrance.cz

²¹ Srov. *The Global Gender Gap Report* [online] World Economic Forum, 2014 [cit. 11. 2. 2015] Dostupné z: http://www3.weforum.org/docs/GGGR14/GGGR_CompleteReport_2014.pdf